

KÖNYVSZEMLE

Fábián, Zsuzsanna – Szabó, Győző
Dall'Italia all'Ungheria: parole di origine italiana nella lingua ungherese
[Olaszországból Magyarországra: olasz eredetű szavak a magyar nyelvben]
Udine: Forum, 2010. 206 p.

Régi adósságot törlesztő könyv jelent meg az Udinei Egyetemi Kiadó (Forum) gondozásában Fábián Zsuzsanna és Szabó Győző kiváló italianistáink tollából: az anyanyelvünkben található mintegy ezernyi olasz gyökerű jövevény- és kölcsönszó, tükörfordítás sorsát, történetét adják közre az itáliai magyar szakos és a magyarországi olasz szakos egyetemisták, nyelvészek számára. Szólhat ez a könyv ugyanakkor az érdeklődő olasz átlagpolgárnak, aki azt is megtudhatja belőle: a miénk egy olyan nyelv, amelyben a 'vendégek' < 'venedighi' (velenceiek), arról a nyelvről pedig, amely a 'lessico'-t egy összetett szóval, a nyelv gazdagságára utaló 'szókinccs' ('tesoro di parole') lexemával fejezi ki, érdemes többet is tudni, a könyvet továbbolvasva a leszűrt tapasztalatokat továbbadni...

Régi adósságot említettünk, mert – bár nyelvészeink (az erdélyi Toppeltinus, Otrókosi Fóris) már a 17. század második felétől utaltak nyelvünk idegen, itáliai eredetű szavaira, sőt Molnár János (1760) a *piac* és *rokka* szavunkat konkrétan is olasz eredetűnek minősítette, majd az elkövetkező évtizedekben, századokban számtalan nyelvészünk közölt (hol többé, hol kevésbé) helytálló fejtegetést egy-egy szó, kifejezés eredetéről, *fortunájáról* – a témában egészen 1947-ig kellett várni egy modern értelemben is tudományos, összefoglaló jellegű műre, Karinthy Ferenc doktori dolgozatára.¹ Az azóta eltelt bő hat évtizedben olasz és magyar folyóiratok, konferenciakö-

tetek hasábjain igen sok, a kérdéskört vizsgáló tanulmány látott napvilágot, ám már nagy hiányát éreztük egy újabb, az eddigi eredményeket számba vevő, jól adatolt, könnyen használható, szótári anyaggal gazdagon illusztrált összefoglaló kitekintésnek, melyet most kezünkben tarthatunk.

Filológusok, nyelvészek a megmondható, milyen figyelmet kell fordítani a kérdéskör terminológiájára, egy-egy szót vizsgálva mikor beszélhetünk *jövevényyszóról*, *kölcsönszóról*, *vándorszóról*, *nemzetközi szóról* (továbbá van-e ezen terminusok között és milyen különbség), mikor jelenthetjük ki egy lexemáról, hogy az nálunk egy adott nyelvből átvett kölcsönzés, illetve valóban az adott nyelvből eredő, ám hozzánk már egy harmadik nyelv közvetítésével kerülő szó, esetleg a saját születtünknek gondoljuk, ám gyakorlatilag valamelyik kalktípust testesíti meg. A pedáns nyelvtörténész a könyv egy-egy szócikke felépítésénél ne várjon ilyen meghatározásokat; a szerzők jelen könyvükben bevallottan nem a fenti osztályozás alapján kívánják anyagukat rendszerezni; láthatóan már a címadásban is kerülik ezeket a megszorító jellegű terminusokat. Feladatként nem történeti-etimológiai szótár összeállítása lebegett szemük előtt; céljuk az volt, hogy a lehető legkorábbi időktől – akár a venetói síkon, a Piave és a Brenta völgyében vagy éppen Apuliában tett kalandozások korából származó, Észak-Itáliában nyomunkat hagyó *Croce di l'Óngara, Ongarie, Óngaró, Lóngara* helynevektől – máig, éttermeink s a pizzériák étlapján, szakácskönyvekben, receptekben, a közbeszédben polgárjogot nyert *origanóig* vagy *pennéig*, A-tól (*accordo*) Z-ig (*zucchini*) számba vegyék azokat a kifejezéseket, amelyek – a Monarchiát és a Balkánt bebarangolva, egyenes úton vagy más nemzet(ek) közvetítésével – bejutottak nyelvünkbe, és olasz gyökereiket megőrizve gazdagítják, színesítik szókinccsünket: már magyarnak tartjuk őket (*fátyol*,

¹ *Olasz jövevényiszavaink*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai N. 73., Budapest.

számár, *mankó*), vagy még érezhetően őrzik az olasz hangalakot (*paparazzo, dolce vita, mozzarella*).

Nagy ívet, tizenegy századot ölel át e könyv, ezért a Csillaghy Andrea/András (az udinei egyetem professzora) tollából származó „ráhangoló” sorok (*Voci tra Italia e Ungheria / Szavak Olaszország és Magyarország között*) és a rövid bevezető után a szerzők egy olyan fejezettel nyitnak, amely megkönnyíti a tulajdonképpeni szótári rész befogadását, használatát (*Gli italianismi nell'ungherese / Italianizmusok a magyarban*, 15–43).

Mit is kínálnak olvasóinknak ezek a lapok? A Magyarországot és Itáliát összekötő történelmi szálak – dinasztikus kapcsolatok, kereskedelmi egyezmények, betelepedések, gazdasági, politikai és kulturális események – adják a hátteret ahhoz, hogy megtudjuk: miért, hogyan kerülhetett egyik-másik szó/voce hozzánk vendégként, hogyan alakult a befogadása, azaz hangtanilag, alaktanilag milyen metamorfózison esett át, mi módon árulja el közvetített mivoltát, milyen lesz nálunk a helyesírása, változik-e valamennyit a jelentése? Álolasz márkanevként (*Fabulissimo, Grandoletti, Amorella*) vagy éppen tükörszóként (*keresztapa, római gyertya, balközép*) fut be karriert (36–37)? E részben ismerkedhetünk meg olasz jövevényszavaink kutatásának történetével, de itt szólnak a szerzők például arról is, hogy elsősorban miért az EWUng-ra (Etimologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III.) utalnak forrásként a TESz. helyett. A szerzők arra is felhívják a figyelmünket, nem minden „vendégünk” található meg írott forrásokban vagy szótáraink lapjain: a globalizálódó világban olyan gyorsak a változások, oly gyakori – és néha szinte kibogozhatatlan – a mediáció, hogy a legfrissebb jövevények szinte adaptálódni sem érnek rá. Szóban hangzanak el a médiában, internetes oldalakon bukkannak fel, reklámújságokban, szórólapokon találkozunk velük; ilyen például a századunk elején köznevesült *garibaldi* ('tipo Garibaldi'), mely az ékszerészek szó-

kincsében egy bizonyos típusú láncszem mintáját vagy az ily módon készült láncot jelenti, azaz 'Garibaldi fazon' (103).

A fenti fejezetet a magyar nyelvet tárgyaló rövid összefoglalás követi (*Brevi cenni sulle caratteristiche della lingua ungherese*, 45–48), amelyben a szerzők a többnyire indoeurópai, flektáló nyelve(ke)t beszélő olvasót nyelvünk eredetével, típusával, jellemzőbb vonásaival ismertetik meg, kerülve azt a tévesen dédelgetett, a reménybeli nyelvtanulót egyenesen elrettentő sztereotípiánkat, mely szerint anyanyelvünk különösen nehéz, egzotikus, szinte megtanulhatatlan idióma lenne.

A szótárhasználati útmutatónak szentelt oldalakon (*Avvertenze per la consultazione del vocabolario*, 50–51, *Abbreviazioni e segni*, 52) a szótári részbe felvett szavak kiválasztásának szempontjairól, főbb forrásaikról, a munka módszeréről, a szócikkek felépítéséről, a műben szereplő rövidítések és jelek használatáról, alkalmazásáról szólnak: olyan tanácsok ezek, amelyeket még a gyakorlott szótárhasználó, -olvasó sem nélkülözhet. Maga a törzsanyag – a szótári rész – ezután kezdődik (*Vocabolario*, 51–180). A szócikkek felépítésében a mai olasz sztenderd alakból indulnak ki, hiszen a magyar nyelv e *vendégei* – az újabb időkben – innen származnak (miközben a régebbiek többnyire valamely északolasz dialektusból kerültek hozzánk), ezért a címszót (zárójelben) az átadó nyelvjárási alak is követheti. Nyíl mutatja a magyar alakot, előtte az esetleges stílusminősítő rövidítés állhat. Ezután – rövidítve – a szófaji besorolás, majd nagybetűvel annak a lexikoszemantikai csoportnak a rövidítése következik, amelyhez a szó tartozik (pl. zenei: MUS, botanikai: BOT). A 'jelentés' megadása után [ ]-ben a szó első írásos előfordulása és forrása következik, ennek hiányában egyéb mértékadó forrást (tanulmányt, szótárt/szótárakat) jelölnek meg a szerzők. Az alábbiakban – terjedelmi okok miatt – csak két nagyon egyszerű példán mutatjuk be a szócikk felépítését (82, 143):

ciarlatano → **sarlatán** sost.

'chi si spaccia per intenditore di qualcosa ma non lo è, imbroglione' [1790: *EWUng* nell'ungh. dal francese, mediato anche dal tedesco, in cui si aveva una forma risalente all'ital.: *EWUng*]

pugno → fam. **bunyó** sost.

1. 'zuffa, lotta' [1917: *EWUng*; probabilmente prestito dal linguaggio sportivo ital.: *EWUng*]
2. SPORT 'pugilato' [1942: *EWUng*]

A szócikkek az itt bemutatottaknál általában hosszabbak. Terjedelmük függ az átvett szó „előéletétől”, korától (pl. a korai jövevény már több elavult formával rendelkezhet, több forrásban szerepel), függ attól is, polyszém volt-e az olasz átvétel, esetleg már a magyarban lett több alakja és jelentése (vö. *coglione* → 1. *golyó* 'testicolo', 2. *kujon* 'imbroglione, truffatore' stb.), van-e közvetítő nyelv (mint pl. a *smeriglió* → *smirgli* esetében a német), s befolyásolhatja a terjedelmet számtalan egyéb nyelvi és kulturális hozzáfűzendő adat is.

A *Vocabolario* után a szerzők a visszakeresést segítő magyar–olasz szómutatót (*Indice ungherese–italiano*, 181–194) adnak közre, ezt pedig olyan tulajdonnévi eredetű, köznevesült szavak listája követi, amelyek – kevés kivétellel – mindkét nyelvben ismertek (*Indice dei deonomastici*, 196–197). Személynévre mennek vissza pl. a *volt*, *pantalló*, *viganó*, *leporrelló*, *fregoli*; földrajzi névi eredetűek pl. a *magenta*, *chianti*, *majolika*, *parmezán*; márkanevekből születtek pl. a *jacuzzi*, *lencsi(baba)*, *nutella*, *topolínó*.

A kötetet bőséges, példaértékű bibliográfia teszi teljessé, melyben – természetesen – nem szerepelhet minden, a téma irodalmát illető tétel, ám a forrásként használt szótárak, szakkönyvek, az egyes szavakat, kölcsönzéseket tárgyaló folyóiratcikkek fellelhetősége filológusi pontossággal adatolt, így a kérdé-

szótárak, szakdolgozóknak, érdeklődőknek támpontul szolgálhat. Ám a szótár, tudjuk, sosem lehet teljes, még a jövevény- és kölcsönszóké sem. A nyelv – mint a társadalom – állandó mozgásban van, s meglehet, mire az olvasó e sorok végére ér, akkorra talán új olasz eredetű elnevezéssel gyarapodik valamelyik médium főzőműsora, vagy új kifejezés születhet, ha csak *hapax legomenonként* is.²

A tartalmi, tényszerű ismereteken túl érdeemes szólni még a mű stílusáról is. Feltétlenül értéke a könyvnek, hogy – szakkönyv létére – lebilincselő olvasmány. Nemcsak nyelvésznek, tudománytörténésznek, hanem a laikus érdeklődő olvasónak is tud hiteles, közérthető ismeretekkel szolgálni úgy, hogy az érthetőség nem a felszínesség szinonimája. A kutatók eddigi munkásságuk során már számos szakmonográfia, tankönyv, jegyzet, szótár és tanulmány közzétételével gazdagították a hazai italianisztikát, jelen kötetükkel pedig – éppen az egységes Olaszország 150. évfordulójának évére is időzítve – azt mutatják be, hogy az olasz nyelv mely lexikai elemei váltak a magyar szókincs részévé. Felsőoktatásunk számára rendkívül hasznos és időszerű lenne, ha a közeljövőben a könyv magyar változata is napvilágot láthatna. Joggal feltételezzük: a szerzőkön nem múlik!

Sulyok Hedvig

² „Nettó nettisszimó nem viszek többet haza havonta egy százasnál” – mondta egy (olaszul nem beszélő) ismerős. „Halálisszimó!” – reagált valamire egy (nem olasz szakos) hallgató. (*Élőnyelvi példák* – S. H.)